

OPEN ACCESS
PEER-REVIEWED JOURNAL

SCIENCE REVIEW

Scientific Edition
Published by:

RS **Global**

Open Access Peer-reviewed Journal

Science Review

7(7), December 2017
Vol.5

Chief editor

Laputyn Roman

PhD in transport systems,
Associate Professor,
Department of Transport
Systems and Road Safety
National Transport University

Editorial board:

Lina Anastassova

Full Professor in Marketing, Burgas
Free University, Bulgaria

Mikiashvili Nino

Professor in Econometrics and
Macroeconomics, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Georgia

Alkhalwaldeh Abdullah

Professor in Financial Philosophy,
Hashemite University, Jordan

Mendebaev Toktamys

Doctor of Technical Sciences,
Professor, LLP "Scientific innovation
center "Almas", Kazakhstan

Yakovenko Nataliya

Professor, Doctor of Geography,
Ivanovo State University, Shuya

Imangazinov Sagit

Director, Ph.D, Pavlodar affiliated
branch "SMU of Semei city"

Peshcherov Georgy

Professor, Moscow State Regional
University, Russia

Mustafin Muafik

Professor, Doctor of Veterinary
Science, Kostanay State University
named after A.Baitursynov

Ovsyanik Olga

Professor, Doctor of Psychological
Science, Moscow State Regional
University

Nino Abesadze

Associate Professor Tbilisi State
University, Faculty of Economics and
Business

Sentyabrev Nikolay

Professor, Doctor of Sciences,
Vologograd State Academy of Physical
Education, Russia

Harlamova Julia

Professor, Moscow State University
of Railway Transport, Russia

Publisher –
RS Global Sp. z O.O.,

Scientific Educational
Center
Warsaw, Poland

Numer KRS: 0000672864
REGON: 367026200
NIP: 5213776394

**Publisher Office's
address:**

Dolna 17,
Warsaw, Poland,
00-773

Website:

<https://ws-conference.com/>

E-mail:

rsglobal.poland@gmail.com

Tel:

+4(857) 898 55 10

Copies may be made only from legally acquired originals.
A single copy of one article per issue may be downloaded for personal use
(non-commercial research or private study). Downloading or printing multiple
copies is not permitted. Electronic Storage or Usage Permission of the
Publisher is required to store or use electronically any material contained in
this work, including any chapter or part of a chapter. Permission of the
Publisher is required for all other derivative works, including compilations and
translations. Except as outlined above, no part of this work may be
reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any
means without prior written permission of the Publisher.

The authors are fully
responsible for the facts
mentioned in the articles.
The opinions of the authors
may not always coincide
with the editorial boards
point of view and impose
no obligations on it.

ТОЧКИ ЗОРУ ЯК РЕПРЕЗАНТИ АВТОРСЬКОЇ СВІДОМОСТІ: ПСИХОПОЕТИКАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

канд. філол. наук, доцент Скляр І. О.

Україна, м. Харків,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Abstract. *The article continues the cycle of the author's publications in which the problems of psychopoetics in the context of modern literary studies development are considered. The presence of the author in the artistic work is generally associated with the specificity of the author's consciousness which is represented by means of points of view expression. The conceptual category «point of view» is comprehended as the form of the author's consciousness expression from the position of psychopoetics. The content essence of the concept, the points of view typology and the forms of their expression in the artistic work are found out.*

The point of view interpretation is based on B. Uspensky's semiotic theory, which corresponds with the fundamental problems of the discursive narratology about the main semantic functions of the point of view in the artistic narration and about the connections between the hierarchical organization of the narrative post-modernist text and the semantic functions of the point of view as multilevel strategy of statement. The differentiation of the points of view helps to highlight out subjective and objective «layers» or «spheres» of the narrator and characters in the text and also to take the forms of the addressness of the whole text or its particular extracts into consideration.

Keywords: *point of view, author's consciousness, author's position, «internal» and «external» point of view, objective/subjective depiction, the compositional poetics of four levels of the viewpoints statement (psychological, ideological, phraseological, spatial and temporal).*

Вступ. Стан сучасного літературознавства за останнє десятиліття характеризується міждисциплінарністю в тому сенсі, що до кола літературознавчих досліджень долучаються проблеми суміжних гуманітарних дисциплін, зокрема філософії, культурології, історії, психології, мистецтвознавства тощо. У такий спосіб сфера наукових інтересів літературознавства розширює свої межі, продукуючи, з одного боку, нові дослідницькі методології, до яких залучаються принципи означених наукових напрямків, з іншого, сприяючи інтеграції літературознавства в європейський і світовий науковий контекст.

Необхідність переосмислення специфіки вираження авторської свідомості в художньому тексті в контексті розвитку психопоетики зумовлює активне залучення дослідницьких технологій, які зазвичай залишалися поза науковими інтересами вітчизняного літературознавства.

Актуалізація психопоетикального дискурсу в сучасному літературознавстві зумовила активізацію інтересу до поетики точок зору як репрезантів авторської свідомості, розширивши тим самим методологічні горизонти українського й зарубіжного літературознавства.

Результати дослідження. На початку ХХІ ст. сформувалося чимало наукових підходів до проблеми визначення та аналізу точки зору. Їй присвячена низка праць вітчизняних учених М. Бахтіна, В. Виноградова, В. Волошинова, Г. Гуковського, Ю. Еткінда, Ю. Караулова, В. Кожина, Б. Успенського, зарубіжних – М. Баль, В. Бутса, Ж. Женетта, П. Лаббока, Ж. Пуйона, Цв. Тодорова, Н. Фрідмена та ін. Сучасні дослідження проблеми скеровані на розкриття «точок зору» в когнітивному, соціолінгвістичному, культурологічному, психологічному аспектах (О. Алексівець), як матеріалізованої категорії «образу автора» в дискурсивному й текстовому масмедійному втіленні, а також в сучасному науково-філософському дискурсі (О. Бацман), в перспективі феміністичної наратології (Л. Штохман) тощо.

Нами було здійснено ґрунтовне дослідження, присвячене психопоетиці творчості українського письменника ХХ ст., Валер'яну Підмогильному. Акцентуючи увагу на прийомах вираження «зовнішньої» та «внутрішньої» точок зору в романній прозі письменника, ми визначали авторську світоглядну позицію за допомогою композиційно-оповідних форм в прямому психологічному зображенні [7].

На сучасному етапі розвитку літературознавчої думки існують дефінітивні розбіжності у визначенні сутності поняття «точка зору». Це обумовлено, насамперед, специфікою змістового навантаження власне понятійної категорії, формами й можливостями її вираження у численних дискурсах. Так, наприклад, «точка зору» застосовується у значенні художнього прийому [5, с. 3], образу автора [3, с. 13], елемента композиційної структури твору [9, с. 16], нарративної стратегії художнього викладу [2, с. 213], авторської позиції, що притаманна суб'єктові, який перебуває між минулим описуваної події і сучасністю [1, с. 294–295], ментальної позиції автора (адресанта, мовця), яка стає основою «подачі» об'єктів-учасників події (дії, процесу, стану тощо) [8, с. 297] тощо.

«Термін «точка зору» введено у науковий вжиток Г. Джеймсом в есе «Мистецтво роману». Систематизоване П. Лаббоком, описане в теорії «оповідних ситуацій» (Erzählsituationen) Ф. К. Штанцеля, запозичене у Цв. Тодорова, воно знайшло своє найповніше втілення у теорії Жерара Жанетта» [цит. за: 11, с. 335].

Теорія точки зору є незавершеною частиною дискурсної наратології. Західні дослідження ґрунтуються на концепції Б. Успенського, викладеній у книзі «Поетика композиції» (1970).

Б. Успенський у «Поетиці композиції» досліджував типологію композиційних можливостей твору мистецтва з позиції визначення точок зору, а також їхню взаємодію. Зокрема автор зосереджується на можливих носіях ідеологічної точки зору (автор, розповідач, герой/персонаж), функціях носіїв ідеологічної точки зору. Дослідник розрізняє актуального й потенційного носія ідеологічної точки в залежності від того, хто сприймає та оцінює зображувану дійсність, внутрішню і зовнішню точки зору.

Окрему увагу Б. Успенський приділяє точці зору в аспекті фразеології, коли автор описує героїв різною мовою або використовує елементи чужого мовлення під час опису, при цьому автор може описувати одну діючу особу з точки зору іншої особи, використовувати власну точку зору або ж точку зору третього спостерігача. Літературознавець зауважує, що план мовленнєвої характеристики може бути єдиним планом у творі, який дозволяє простежити зміни авторської позиції, його впливу на чуже слово за допомогою внутрішнього або невластивого прямого мовлення.

Множинність часових позицій у художньому творі, плани просторових позицій розповідача й персонажа, точка зору «пташиного польоту», німої сцени є об'єктами дослідження поетики композиції в аспекті її просторово-часової характеристики.

Точки зору в контексті психопетики пов'язані з об'єктивною та суб'єктивною авторською свідомістю. Психологічну точку зору дослідник розглядає в тих випадках, коли авторська точка зору спирається на ту чи іншу індивідуальну свідомість. Автор, будуючи оповідь, послуговується двома способами зображення: він свідомо використовує якусь суб'єктивну точку зору або ж описує події об'єктивно [див. 9, с. 67]. Іншими словами, він може оперувати даними якогось сприйняття або відомими йому фактами. Отже, у випадках, коли авторська точка зору спирається на ту чи іншу індивідуальну свідомість, ми розуміємо психологічну точку зору. Суб'єктивний опис характеризується посиланням на сприйняття героя; об'єктивний – викладом фактів, але не вражень.

Як зауважує Б. Успенський, поведінка персонажа може бути описана двома, принципово різними способами: 1) з точки зору стороннього спостерігача (опис тієї поведінки, що доступна спостереженню зі сторони); 2) з точки зору власне персонажа або всезнаючого спостерігача, який має можливість проникнути в його внутрішній стан. У такому випадку описуються процеси (почуття, думки, відчуття, переживання, враження тощо) [див. 9, с. 68]. Відповідно можна говорити про «зовнішню» і «внутрішню» (по відношенню до об'єкта опису) точку зору.

З позиції *зовнішньої точки зору* об'єкт зображення постає: з посиланням на певні факти, що не залежать від нього, з нарочитим підкресленням об'єктивізації опису, непричетності автора опису до конкретної дії; з посиланням на думку якогось спостерігача. У другому випадку точка зору спостерігача може бути сталою або змінною. Якщо поведінка одного персонажа описується з точки зору іншого персонажа того ж твору, то власне цей другий персонаж (який виступає носієм точки зору) описується принципово іншим способом, ніж перший, – а саме, способом внутрішнього опису (опис внутрішнього стану).

З позиції *внутрішньої точки зору* поведінка людини описується з посиланням на її внутрішній стан, який не може бути доступний сторонньому спостерігачеві; таким чином, персонаж, як уже говорилося, описується або з точки зору його самого, або з якоїсь зовнішньої точки зору, коли письменник ставить себе в позицію всеосяжного спостерігача. Формальною

ознакою зазначеного типу опису (використання «внутрішньої» точки зору) є вживання в тексті спеціальних дієслів внутрішнього стану. Слова такого типу марковані в мові й легко можуть бути задані у вигляді відносно невеликого списку, що робить можливим формальне виявлення структури літературного твору в досліджуваному аспекті.

Між тим, показовою ознакою, що дозволяє констатувати протилежний тип опису – використання точки зору стороннього спостерігача, – може вважатися вживання в тексті спеціальних модальних слів типу: «мабуть», «очевидно», «начебто», «здавалося» тощо. Слова такого типу з'являються в тексті саме в тому випадку, коли розповідач описує те, чого він не може знати напевно, – зокрема, коли він описує чийсь внутрішній стан (думки, почуття, несвідомі мотиви вчинків) з точки зору стороннього спостерігача. Інакше кажучи, мова йде про ситуацію, коли в композиційні завдання автора не входить використання внутрішньої точки зору по відношенню до зазначеного персонажа, він зображується у творі ззовні (наприклад, через чийсь сприйняття), але при цьому автору потрібно якимось способом передати переживання даної особи. В такому випадку дієслова внутрішнього стану при описі даного персонажа можуть супроводжуватися вступними словами зазначеного типу. Б. Успенський називає їх спеціальними операторами, які дозволяють трансформувати вислови, що описують внутрішній стан, в план об'єктивного опису [9].

Отже, зазначені слова-оператори використовуються автором як спеціальний прийом, функція якого – виправдати застосування дієслів внутрішнього стану по відношенню до особи, яка, власне кажучи, описується з позиції якоїсь сторонньої («відстороненої») точки зору.

Нарешті, дослідник зауважує про можливе одночасне поєднання різних точок зору в зображенні. На такому рівні це проявляється в описі не тільки дій різних осіб, які задіяні в одній сцені, але й у відтворенні внутрішнього стану, що не може бути доступно зовнішньому спостереженню, навіть при послідовному чергуванні спостерігачів.

Висновуючи про можливі прояви точок зору в плані психології, учений ставить центральне питання про авторське знання і про джерела цього знання. Інакше кажучи, мова йде про те, чи ставить себе автор у позицію людини, якій в цілому відомо все відносно зображуваних подій, або ж він обмежує свої знання. Ці обмеження можуть бути зумовлені тим, що автор обирає позицію певної дійової особи. З іншого боку, можливі й такі обмеження авторського знання, які не пов'язані з прийняттям точки зору того чи іншого персонажа; тоді йтиметься про особливого розповідача у творі.

У праці «The narrative act. Point of view in prose fiction» (1981) американська дослідниця Сьюзен Лансер робить наголос на значенні точки зору в оповіді та обґрунтовує зв'язок між перспективою тексту та ставленням автора до літературної діяльності. Вона уникає звичних термінів для опису точки зору: «перша особа», «третя особа», «всезнаючий», адже вважає їх досить поверховими, бо вони не відображають усі глибинні критерії, що свідомо чи несвідомо закладені у творі [12].

Досліджуючи англomовну постмодерністську прозу, Л. Довбенко звертається до праць з природи нарративу американських учених, які говорять про три точки зору у нарративному творі – *наратора, персонажів і читача*. Однак, зауважує дослідниця, з ускладненням постмодерністської нарації з'являється четверта точка зору *автора-письменника* [4, с. 84].

І. Бехта пропонує розглядати точку зору у різнорівневому скопусі: як *позатекстову* – між автором-письменником та читачем і *внутрішньотекстову* – між наратором та персонажами. Звідси матимемо: *точку зору персонажа*: наратора / внутрішньотекстова точка зору; *точка зору автор-письменника*: читача / позатекстова точка зору [2, с. 264]. «Перша розглядається як художній прийом, <...> інша – як «основна текстотвірна категорія», яка визначає структуру всього тексту як у плані змісту, так і в плані вираження». За такого підходу зберігаються зв'язки: «точка зору – текст» – «творець – створене» [цит. за: 4, с.85].

Висновки. Апробація останніх наукових видань, що визначають тенденції українського й зарубіжного літературознавства початку ХХІ століття, переконує в актуальності й перспективності досліджуваної проблеми в контексті психопоетикального дискурсу на сучасному етапі розвитку теоретико-літературного процесу. Проте вона заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження, що обумовлено відсутністю системних розвідок, здатних узагальнити її концептуальність, визначити теоретико-методологічні підходи до техніки визначення й аналізу точок зору у взаємозв'язку із висвітленням авторської світоглядної позиції митця художнього слова, а й заразом адаптувати світові наукові здобутки в аспекті психопоетики в цілому.

У сучасному літературознавстві, що активно включається у світовий науковий контекст, апробуються різноманітні методологічні концепції, які відкривають нові перспективи для

встановлення дефінітивних ознак терміна «точка зору». Психологічна позиція – складний аспект точки зору, адже охоплює широку сферу відстані оповідача до кожного персонажа чи описаної події.

«Зовнішня» (щодо описуваної особи) точка зору застосовується з посиланням на певні факти, з підкресленням об'єктивізації опису, непричетності автора, розповідача опису до цієї дії.

«Внутрішня» (суб'єктивна) точка зору може бути представлена з позиції *всезнаючого спостерігача* й з позиції сприйняття власне *героя*. «Суб'єктивний» опис персонажів і перебігу подій, що з ними пов'язані, в художньому тексті представляється переважно розповіддю у формі третьої особи як спеціальний випадок перетворення «Ich-Erzählung». Для відтворення такої точки зору застосовуються прийоми *прямого психологічного зображення: психологічний самоаналіз* (самохарактеристика) і його різновиди, зокрема самоаналіз (розповідь оформлюється як *спогад-аналіз*; читач спостерігає за розповіддю про переживання персонажів зі сторони) і *саморозкриття героя* (безпосередньо висловлюються думки й почуття героєм, передається потік душевного життя, часто у формі сповіді; час переживань збігається з часом його зображення). Різновиди інтеріоризованого мовлення персонажів (невласне пряме мовлення, діалог із самим собою) допомагають відтворити правдивість характеру, а слово розповідача у формі психологічного коментаря узагальнює картину внутрішнього світу й здійснює власне аналітичну роботу.

Для репрезентації авторської свідомості у творі, а також для фіксації в літературі присутності суб'єкта у світі найчастіше переважають прийоми внутрішньої точки зору, зокрема психологічного опису, психологічного коментаря і психологічної розповіді.

Множинність одночасного використання точок зору в послідовній оповіді характеризується поєднанням різних точок зору під час опису. Оповідь у цілому постає як *синтез* описів, поданих з різних точок зору, а не як звичайне їх співставлення. Розповідач посідає таку позицію, що йому стають доступні не лише всі вчинки, але й усі думки й відчуття героїв. Таку позицію називаємо «ірреальною» (за Б. Успенським), адже розповідач посідає позицію *всезнаючого спостерігача*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Punkt widzenia w tekście i w dyskursie / Pod red. J. Bartmińskiego, S. Niebrzegowskiej–Bartmińskiej, R. Nycza. “Czerwona seria”. T.19. – Lublin: W-wo Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej, 2004. – 361 s. / Ф. Бацевич // Проблеми слов'язнознавства. – 2005. – Вип. 55. – С. 294–298.
2. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі: [монографія] / І. А. Бехта. – К.: Грамота, 2004. – 304 с.
3. Брандес М. П. Языковой стиль художественного повествования (на материале немецкой художественной прозы): автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук: спец. 10. 02. 04 «Германские языки» / М. Брандес. – К., 1989. – 36 с.
4. Довбенко Л. Точка зору в англійській постмодерністській прозі: літературний та лінгвістичний фокус [Електронний ресурс] / Л. В. Довбенко // Наукові записки. Серія «Філологічна». Вип. 15. – С. 82-91.
5. Лихачева Л. Н. Повествовательная точка зрения как художественный прием и его языковая характеристика: автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата филол. наук: спец. 10. 02. 04 «Германские языки» / Л. Н. Лихачева. – Л., 1976. – 20 с.
6. Леонтьева Е. А. Точка зрения в нарративе (на материале сопоставительного анализа современных русских коротких рассказов и их переводов на немецкий язык): дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 20 / Е. А. Леонтьева. – Тюмень, 2005. – 190 с.
7. Скляр І. О. Психопоетика творчості Валер'яна Підмогильного : дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук за спец. 10.01.01 – укр. літ-ра / І. О. Скляр; Донец. нац. ун-т.- Донецьк, 2012. – 241 с.
8. Тодоров Цв. Поэтика // Структурализм: «за» и «против»: Сборник статей. – М.: Прогресс, 1975. – С. 37-113.
9. Успенский Б. А. Поэтика композиции: Структура художественного текста и типология композиционной формы. – М.: Искусство, 1970. – 224 с.
10. Шмид В. Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. [Електронний ресурс] / В. Шмид. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/shmid/index.php.
11. Штохман Л. Концепції точки зору в перспективі феміністичної наратології [Електронний ресурс] / Л. Штохман // Питання літературознавства. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 335-344.
12. Lanser S. The narrative act. Point of view in prose fiction. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1981. – 309 p.